

ЗАСОБИ ВИРОБНИЦТВА: ЕКОНОМІЧНІ ПОНЯТТЯ ТА ЇХ МІСЦЕ В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Розглянуто поняття, що характеризують засоби праці. Визначено спільні та відмінні риси між ними та сфери їх застосування

Постановка проблеми. Кожна наука має певні основоположні складові, які є її основою. Такими складовими є предмет дослідження, об'єкт дослідження, методи дослідження та понятійно-категоріальний апарат науки.

Бухгалтерський облік, як наука, також має ці складові. Об'єктом обліку є майно підприємств, джерела його формування та господарські операції, здійснювані підприємством в процесі його діяльності. Предметом обліку є сукупність процедур, пов'язаних з виявленням, вимірюванням, реєстрацією, накопиченням, узагальненням, зберіганням та передачею інформації про господарську діяльність користувачам для прийняття рішень. Бухгалтерський облік вивчає свій предмет за допомогою таких методів: хронологічного і систематичного спостереження; вимірювання господарських засобів і процесів; реєстрації та класифікації даних з метою їх систематизації; узагальнення інформації з метою звітності. Також бухгалтерський облік має свій понятійно-категоріальний апарат, який використовується у законодавчих та нормативних актах. Але проблема в тому,

що у законах та П(с)БО використовуються різні терміни для позначення одного об'єкта. Так, для позначення знарядь праці використовуються поняття "основні фонди", "основні засоби", а в економічній теорії ще й "засоби виробництва". Всі ці терміни описують один і той самий об'єкт, але постає питання: тотожні вони чи ні?

Мета дослідження. Метою дослідження є з'ясування сутності понять "засоби виробництва", "основні фонди", "основні засоби" та визначення відмінностей між ними.

Викладення основного матеріалу дослідження. Виробництво є основою життя суспільства, оскільки в його процесі виготовляються матеріальні блага та послуги, що забезпечують задоволення людських потреб. Процес виробництва зумовлюється поєднанням факторів виробництва, одним із яких є капітал. В складі капіталу виділяють уречевлений та фінансовий капітал. Засоби праці та предмети праці складають уречевлений капітал. В економічній літературі засоби праці ототожнюють із основними засобами, основними фондами та засобами виробництва (Таблиця 1).

Таблиця 1. Підходи до визначення понять "основні засоби" та "основні фонди"

№ з/п	Поняття	Підходи щодо визначення
1	Основные средства	Денежные средства, вложенные в имеющиеся основные фонды [3, с. 137]
2	Основные средства, основные фонды	Сумма капитала, вложенного в совокупность материально-вещественных объектов и ценностей, используемых в процессе производства для воздействия на предметы труда и их преобразование в пригодные к потреблению продукты [4, с. 287-288]
3	Основные средства	Термин, применяемый в бухгалтерском учете как синоним экономического понятия "основные фонды"[5, с. 365]
4	Засоби основні	Термін бухгалтерського обліку; синонім економічного поняття "основні фонди" [6, с. 178]

Проте між цими поняттями є певна різниця, що полягає в їх змістовному навантаженні в залежності від сфери застосування та, відповідно, користувачів інформації (рис. 1).

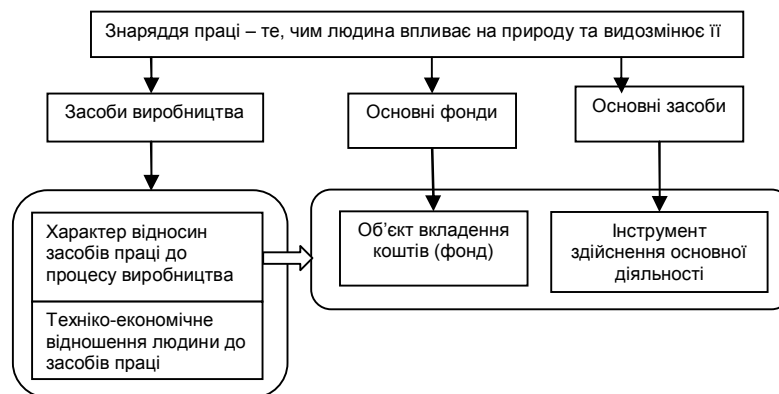

Рис. 1. Структурна схема змісту поняття "знаряддя праці"

Засоби виробництва є найбільш широким поняттям, під яким розуміють сукупність засобів праці та предметів праці. Засоби праці – те, чим людина впливає на предмет праці, в широкому розумінні слова це всі матеріальні умови праці, без яких вона не може здійснюватися. Вирішальна роль серед них належить знаряддям праці, механічні, фізичні і хімічні властивості яких людина використовує відповідно до своєї мети. Термін "засоби виробництва" використовується в політичній економії та економічній теорії.

Політична економія вивчає економічні відносини людей в їх єдності і взаємодії з виробничими силами суспільства. Засоби виробництва є частиною виробничих сил і займають центральне місце в економічній системі, оскільки вони водночас є і предметом взаємодії людей в процесі виробництва, і засобом безпосереднього здійснення виробничої діяльності. Тобто, для потреб політичної економії, основна увага, при виборі термінології, акцентувалась на характері відношення засобів праці до процесу виробництва. За основу було прийнято саме

категорію “засіб” і речі характеризувались з позиції їх можливості бути використаними для впливу на речовини природи та сировину.

Економічна теорія акцентує свою увагу на процесі взаємодії людини із засобами виробництва. Так у процесі праці людина використовує машини, верстати та обладнання – при цьому проявляється техніко-економічне ставлення людини до речей і знову основним виступає критерій можливості використання для здійснення виробництва чи іншої діяльності.

У відповідності до своїх потреб економічна теорія та політична економія здійснюють класифікацію засобів виробництва. Так Маркс порівнював виробництво із живим організмом і в залежності від характеру функцій, які виконують засоби праці, поділяв їх на кістково-мускульну та судинну системи. Станки, верстати, двигуни, передаточні пристрої формували кістково-мускульну систему підприємства, яка переміщувала і транспортувала предмети праці. А трубопроводи, цистерни та інші ємкості для зберігання та переміщення сировини та інших матеріалів об'єднувались у судинну систему, по якій і переміщувались предмети праці. [9, с. 57-58; 10, с. 589-590; 11, с. 16]. Також, в залежності від характеру участі в процесі виробництва, виділяють активні та пасивні засоби праці [1, с. 447; 8, с. 103-104; 10, с. 580-590]. Активні – це ті, що безпосередньо приймають участь у процесі виробництва, аналог кістково-мускульної системи Маркса. А пасивні – ті, які обслуговують виробничий процес опосередковано. Маркс їх об'єднав у судинну систему підприємства.

Проте потрібно зазначити, що у сучасній економічній науці недоцільно використовувати класифікацію засобів праці Карла Маркса, оскільки вона є досить узагальненою і не враховує досягнень науки і техніки ХХ та ХХІ століття.

Поняття “основні фонди” використовувалося за часів СРСР і під ним розуміли капітал, що вкладений в сукупність матеріально-речових об'єктів та цінностей, що використовуються в процесі виробництва для впливу на предмети праці і їх перетворення в придатні для споживання продукти [4, с. 287-288]. Це засоби праці, які беруть участь у процесі виробництва протягом багатьох циклів, зберігаючи при цьому свою натуральну форму, і поступово, в міру зношування, переносять свою вартість на вироблювану продукцію [2, с. 379-380]. Тобто поняття “основні фонди” було сформульоване для потреб обліку, оскільки в його визначенні присутні характеристики, що є необхідними суто для облікової системи підприємства (термін використання більше ніж один виробничий цикл, зношування і відповідно нарахування амортизації, поступове перенесення вартості на виготовлену продукцію). У зв'язку з цим почали виділяти виробничі та невиробничі основні фонди, тобто відбувся поділ засобів праці залежно від участі у процесі здійснення основної (статутної) діяльності суб'єкта господарювання. Тобто, коли в центрі уваги постав процес виробництва як основна діяльність підприємства і з'явилася потреба обліку витрат та формування собівартості продукції, існуючий поділ засобів праці на активні та пасивні трансформувався в поділ на виробничі та невиробничі. Також звертається увага на те, що основні фонди – це уречевлений фінансовий капітал, тобто грошові кошти, що вкладені в необоротні активи. Це, в свою чергу, свідчить про те, що засоби праці є не лише активами підприємства, але і об'єктом вкладення коштів, фондом, що

приносить певні доходи або вигоди, за рахунок їх використання у виробничому процесі або в інших напрямках (наприклад оренда).

На сьогоднішній день термін “основні фонди” використовується в законодавстві України. Під ним розуміють матеріальні цінності, що використовуються у господарській діяльності платника податку протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей або один операційний цикл, якщо він більший ніж 365 календарних днів, та вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом [7, ст. 8]. Як бачимо, в наведеному визначенні основні фонди виступають як засіб впливу на речовини природи та сировину, але не всі засоби праці є основними фондами. Основним фондом визнається лише той засіб праці, що використовується у господарській (статутній, основній) діяльності суб'єкта господарювання. Також встановлений часовий критерій використання – більше ніж 365 календарних днів. Згідно чинного законодавства України, вартісна межа основних фондів становить одну тисячу гривень. Ці характеристики основних фондів свідчать про їх облікову орієнтацію. Як бачимо, суть терміну “основні фонди” з часів радянського періоду не змінилась, а лише доповнилась і конкретизувалась новими критеріями. Класифікація основних фондів, регламентована чинним законодавством України, передбачає їх поділ на три групи [7, ст. 8]:

- група 1 – будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі жалі будинки та їх частини (квартири і місця загального користування);

- група 2 – автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього; меблі; побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, включаючи електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, інформаційні системи, телефони, мікрофони та рації, інше конторське (офісне) обладнання, устаткування та приладдя до них;

- група 3 – будь-які інші основні фонди, не включені до груп 1 і 2.

Очевидно, що класифікація здійснена у відповідності до техніко-економічних характеристик основних фондів, тобто виділяються ті параметри засобів праці, за якими вони можуть бути віднесені в облік до складу основних фондів підприємства та до відповідної їх групи в залежності від технічних характеристик.

Ще один термін, що використовується для позначення засобів праці є “основні засоби”. Згідно П(с)БО 7 “Основні засоби” – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [12, с. 45]. Даний термін також був сформульований, враховуючи потреби облікової системи підприємства. Але тут увага акцентується не лише на тому, що засоби праці є об'єктами вкладення коштів, але й ще на двох аспектах. По-перше на тому, що засоби праці є активами підприємства – тобто ресурсами, контрольованими підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому [12, с. 3]. Даний аспект виходить з визначення основних фондів,

а саме з тієї частини, в якій говориться про те, що основні фонди є уречевлений фінансовий капітал. По-друге – на тому, що засоби виробництва є інструментами здійснення основної діяльності суб'єкта господарювання. Тобто тут теж є поділ засобів праці по відношенню до процесу здійснення основної діяльності підприємства. Даний термін використовується в П(с)БО та облікових документах. В П(с)БО 7 також визначено класифікацію основних засобів на такі групи: основні засоби та інші необоротні матеріальні активи. Вартісна межа віднесення активів до основних засобів чи інших необоротних матеріальних активів визначається підприємством самостійно на відміну від вартості основних фондів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як свідчить проведений аналіз, поняття “засоби праці”, “основні фонди”, “основні засоби” характеризують один і той самий предмет, але з різних позицій. Філософське значення цих понять збігається, оскільки вони описують предмети, за допомогою яких людина впливає на природу, навколишнє середовище та видозмінює їх. Але в залежності від розуміння людиною сутності економічних процесів та її ролі в цих процесах змінювалось і розуміння знярядь праці.

Наявність різних понять та відмінностей між ними зумовлена тим, що бухгалтерський облік є практичною наукою, в якій використовуються теоретичні знання економічної науки. “Засоби праці” є найширшим поняттям, деталізація та конкретизація якого для потреб обліку спричинила існування понять “основні фонди” та “основні засоби”.

Відмінність між цими поняттями підтверджується класифікацією знярядь праці які розроблені у відповідності до потреб користувачів інформації та галузей знань, де застосовуються і використовуються розглянуті поняття.

Список використаної літератури:

1. *Азрилиян А.Н.* Большой бухгалтерский словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 574 с. 2. *Багрий П.І.* Економічний словник / За ред. П.І. Багрія, С.І. Дорогунцова. – К.: 1973. – 621 с. 3. *Бичик С.В.* Словарь экономических терминов / С.В. Бичик, А.С. Даморацкая, И.В. Даморацкая. – Минск: Высш.шк., 2009. – 271 с. 4. *Гарбузов В.Ф.* Финансово-кредитный словарь. Т. II. К – П/Гл.редактор В.Ф. Гарбузов. – М.: Финансы и

статистика, 1986. – 511 с. 5. *Грязнов В.И.* Статистический словарь / Завед. ред. В.И. Грязнов. М., Статистика, 1965. – 706 с. 6. *Загородній А.Г.* Фінансовий словник. – 2-ге видання, виправлене та доповнене / Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. – Львів: Видавництво “Центр Європи”, 1997. – 576 с. 7. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” : за станом на 01 вересня 2010 р.[Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> 8. *Климко Г.Н.* Основи економічної теорії: політ економічний аспект: Підручник / За ред. Г.Н. Климко, В.П. Нестеренка. – К.: Вища шк., 1994. – 599 с. 9. *Мельник Л.Ю.* Основи економічної теорії: Навчальний посібник. / Під загальною редакцією заслуж. працівника народної освіти України, д.е.н., професора Л.Ю. Мельника. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 528 с. 10. *Мочерний С.В.* Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Ред.кол.: С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін.. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с. 11. *Мочерний С.В.* Основи економічної теорії / За ред. С.В. Мочерного: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 472 с. 12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2007 р.) – Частина I / Укладачі: к.е.н., Т.А. Бутинець, к.е.н., доц., О.П. Войналович, к.е.н., доц., С.Ф. Легенчук, к.е.н., доц., Н.А. Остп'юк, викл. В.З. Мошенський, інженери кафедри Н.І. Георгієва, О.А. Разумна. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 196 с. 13. *Ходжаева А.М.* Политическая экономия. Учебное пособие / Под ред. Ходжаева А.М. – М., “Высшая школа”, 1973. – 415 с.

БОНДАРЧУК Віталій Вікторович – асистент кафедри політичної економії та міжнародної економіки Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- проблеми міжнародної економіки;
- історія бухгалтерського обліку;
- філософія обліку;
- наукові дослідження в бухгалтерському обліку